

SAŠA MARKOVIĆ
Pedagoški fakultet
Sombor

UDK 316.75(497.1):329(497.13)
Pregledni članak
Primljen: 22.2.2011
Odobren: 18.3.2011

VOJVODINA U VIŠESTRANAČKOM I IDEOLOŠKOM ISKUSTVU JUGOSLOVENSKE DRŽAVE

Sažetak: U radu ćemo razmatrati istorijski kontekst političkog identiteta Vojvodine u okviru jugoslovenske države. Iz tog razloga okvirno razmatranje ove teme otpočinjemo sa događajima koji su vezani za 1918. godinu, a odnose se na prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji i stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Već tada mogu da se uoče određeni procesi koji karakterišu politički identitet Vojvodine kao višeslojan, mnogostran, autohton, snishodljiv, međaški, građanski, nacionalistički, oportun i ponekad i antagonistički. Fundamentalni problemi oko kojih je stvaran ali i osporavan identitet Vojvodine odnose se na nacionalno pitanje i ustavno ili pitanje državnog uređenja. Tokom 20. veka moduli rešenja ovih pitanja tražili su svoju afirmaciju u parlamentarizmu, u uslovima diktature, ideološkom jednopartijskom sistemu i u pokušaju reafirmisanog višestranačja koji je u uslovima ratnog okruženja i nasilne dezintegracije Jugoslavije pre predstavljao teatralni dekor režima koji je u dezorijentaciji identiteta kreirao sopstveni pogled na prošlost ne bi li ostvario postojanu vlast u sadašnjosti. Politikomanija i mitomanske kreature rastrzali su identitet Vojvodine u apsurdnu neznanja i antagonističkog etiketiranja. Ovaj rad name-rava, na osnovu istorijskih izvora, da prikaže neke aspekte političke istorije sa name-rom jasnije slike i odgovornije priče.

Ključne reči: Vojvodina, politika, nacionalizam, stranka.

Koncept teritorijalno-političkog identiteta Vojvodine¹ u jugoslovenskoj državi bio je, jednim svojim delom utemeljen na tradiciji srpskog političkog pokreta u Austro-Ugarskoj monarhiji, a drugim delom na afirmaciji srpskog nacionalnog identiteta u novonastalim okolnostima vojnog poraza i državno-političke dezintegracije dunavske monarhije. Iako su srpski političari iz Austro-Ugarske najčešće pisali i govorili o Vojvodini, u državno-pravnom konceptu monarhije prostor današnje Vojvodine bio je deo Južne Ugarske administrativno i teritorijalno organizovan u nekoliko županija. Ova politička vizura temeljila se na viševjekovnoj egzistenciji monarhije i međunarodnoj postojanosti u okviru koje je dunavska monarhija tretirana kao nezaobilazni politički činilac centralne Evrope. Otud Srbi koji su se opredelili za političku delatnost u ovim okolnostima imali su za cilj da, tokom nameravane izgradnje institucionalnog društva u višenacionalnoj monarhiji, traže način očuvanja svog narodnog identiteta i političke borbe, vremenom spremne i na kompromisne ustupke, a radi ostvarenja nacionalnih prava na školovanje na svom jeziku i učešća u društvenom životu radi kulturnog i privrednog napretka.

Takve okolnosti nametale su različit i uveliko osoben put u ostvarenju nacionalnih interesa u odnosu na sunarodnike u Kraljevini Srbiji, ali nisu osporavale jedinstvo u krajnoj ideji nacionalnog programa državnog jedinstva Srba koji će vremenom svoju pragmatičnost ostvariti kroz jugoslovensku ideju i nisu izbegavale međusobni idejni uticaj. Ovaj uticaj bio je motivisan usvajanjem modernih evropskih učenja i predstavljao je nezaobilazni potencijal državnopravnog i društvenog razvoja kod Srba.

Geneza političke prepoznatljivosti Vojvodine vezana je za srpski nacionalni pokret čija upornost za očuvanje identiteta seže do vremena Velikog bečkog rata i seobe srpskog naroda sa svojih viševjekovnih ognjišta tada u sastavu Turske imperije na prostor današnje Vojvodine i dalje na sever kao posledica neuspeha borbenih operacija protiv Turaka. Tokom vekova, usvajajući prosvetiteljske tekovine Habzburške carevine i Evrope, i kod Srba se stvara intelektualna elita koja afirmiše i zahteve za teritorijalnom, a ne samo verskom autonomijom. Temišvarski sabor 1790. godine, razvoj škola i obrazovanja, kulturno-prosvetnih institucija poput Matice srpske bili su nezaobilazni preduslov političke borbe za autonomni status Srba. U uzburkanom revolucionarnom vrenju 1848/49. godine srpski nacionalni pokret dobio je svoj

¹ U administrativno-upravnom smislu Vojvodina u monarhističkoj Jugoslaviji nije postojala. Međutim, u političkom smislu pod ovim terminom, stranački prvaci su podrazumevali oblast Bačke, Baranje i Banata. I Srem je najčešće pridodat, ali se i često pisalo i govorilo Vojvodina sa Sremom. Blíže vidi i: Radojević, Mira, *Srpsko-Hrvatski spor oko Vojvodine 1918-1941*, Istorija 20. veka, br. 14, 1996.

politički izraz u osnivanju Vojvodstva srpskog². Sticajem okolnosti podrška u ovoj ideji u tom trenutku bio je konzervativni carizam Habzburga, a neprijatelj nacionalizam Mađara. Na taj način je srpska autonomna ideja našla svoj oblik postojanja u političkom suprotstavljanju dva najmoćnija naroda monarhije. Njihov dogovor, koji je usledio 1866. godine i koji je redefinisao Habzburšku monarhiju u dvojni Austro-Ugarsku monarhiju imao je negativne repercusije i po narodni i po politički pokret kod Srba. Traganje za novim političkim mogućnostima i sadržajima uputilo je srpsku političku misao na nova dva modaliteta: na borbu za opstanak u okolnostima otvorenosti i modernizacije sopstvene političke misli sa aspekta evropskih nacionalnih i liberalnih koncepcija sa jedne strane i na uslovljenu i interesnu upućenost na kompromis kao vid stranačke borbe³. To je dovelo do, sa jedne strane, edukativnog napredovanja i stvaranja sloja građanske inteligencije naročito u većim gradskim središtima kao što je Sombor, Subotica i Novi Sad koja je bila svesna multinacionalne komponente prostora na kome živi i, sa druge strane, do strančarenja koje je više-manje bilo spremno za dogovor sa mađarskom političkom elitom ali koje je izazivalo unutar srpski politički raskol.⁴

Rigidno ugarsko zakonodavstvo koje je sputavalo nacionalni razvoj nemađara i nasilno politički unifikovalo jedinstvo imalo je sprečavajuće dejstvo na srpski nacionalni pokret. U složenim međunarodnim okolnostima koji su se ogledali u različitim tumačenjima rešenja istočnog pitanja i s njim u vezi balkanske političke rapsodije, stvarao se antagonizam nacionalizama. Imperijalizam suprotstavljenih interesa nadvladao je suživot i dijalog različitih potreba. Uspeši srpske vojske u Balkanskim ratovima dodatno su konfrontirali položaj Srba u monarhiji i poistovetili njihove političke i nacionalne ciljeve sa separatizmom i antidržavnom subverzijom.

U tom kontekstu bila je i ukinuta i postojeća crkveno-školska autonomija⁵ srpskog naroda čime je bio isključivo okončan period borbe za politička prava u Austro-Ugarskoj monarhiji.⁶ „Nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine i Balkanskih ratova 1912/13. godine s obzirom na to da je direktan sukob Austro-Ugarske monarhije i Srbije bio samo pitanje neposrednog povoda, radikalno je zaustavljena svaka ideja o političkoj ravnopravnosti srp-

² Bliže vidi: Gavrilović, Slavko, *Srbi u Habzburškoj monarhiji 1792-1849*, Sremski Karlovci, 2000.

³ Bliže vidi: Mikavica, Dejan, *Mihajlo Polit Desančić*, Novi Sad, 2003.

⁴ Lebl, Arpad *Građanske partije u Vojvodini*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Istorijski institut, Novi Sad, 1979

⁵ Bliže vidi: Rakić, Lazar, *Radikalna stranka u Vojvodini, 1902-1919*, Novi Sad, 1983.

⁶ Bliže vidi: Vasa Stajić, *Svetozar Miletić*, Beograd, 1938; Aleksa Ivić, Svetozar Miletić, Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1939, Radenić, Andrija, *Borba za politička prava u Južnoj Ugarskoj, Istorija srpskog naroda*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994, knjiga VI-1

S. Marković, Vojvodina u višestranačkom i ideološkom iskustvu jugoslovenske...

skog naroda u Ugarskoj i time trajno ugušena ideja Vojvodine u postojećim okolnostima. Pomak je podrazumevao promenu postojećih okolnosti, a Prvi svetski rat je doveo do toga. Bio je ovo kraj jedne faze ideje Vojvodine koja je svoj identitet zasnivala na kontekstu postojanja i političke egzistencije srpskog nacionalnog pokreta u Habzburškoj/Austro-Ugarskoj monarhiji i koja je bila ukorenjena na jednom širem nacionalnom programu Srba koji je ponekad i nedorečeno pokušavala da odredi kneževina / kraljevina Srbija.”⁷

Konfrontacija nacionalizama podsticana je i delotvornošću vojnih uspeha srpske vojske u Balkanskim ratovima u političkim ambicijama Srba. Uravnotežen pristup bio je stran i jednim i drugima, a građanska misao liberalne epohe, bez obzira na pojedinačna upozorenja⁸, ustuknula je pred ehom epske prošlosti i konkretnih uspeha koji su je nadahnjivali i nametali. „Ono o čemu su preko 500 godina snivali naši dedovi, dočekali smo. Srpska je vojska zauzela veliki deo Kosova, a zamalo će biti celo Kosovo u srpskim rukama. Onaj deo Kosova, na kome je bio glavni sudar, u srpskim je rukama. U srpskim rukama je i Priština, glavni grad Stevana Nemanje. Tu je bila i prestonica Vuka Brankovića, koje je za vreme cara Lazara držao zemlje između Laba i Sitnice. 4. ov. mes. proglašen je rat, a već 9. ovog mes. pred večer uče srpska vojska u Prištinu. Ude pevajući i plačući od radosti. A kako je tek petstoletnom kosovskom roblju? To je skoro nemoguće opisati. To samo mi osećamo, reče mi jedan seljak kad sam ga pitao...Nema te sile, koja će više moći potisnuti Srbina sa Kosova.”⁹ Poetičnost narodnog stvaralaštva takođe je bila nadahnuta u tradiciji svog postojanja. Ponovo su se čuli stihovi „Sad je hora sad je čas, Usto Marko, zove nas! Na Kosovo valja ići. Napred, napred, Obilici!”¹⁰, ali i doskočice „Pravi Srbin želi da je od svakog bolji, a od sina gorji.”¹¹

Prvi svetski rat je rešenje svih spornih pitanja tražio u vojnom sukobu i odlučujućoj pobedi. Euforičnost pobeđe ili sakrivena potištenost istovremeno

⁷ Saša Marković, *Vojvodina između konflikta i harmonije različitosti*, Politička revija, Beograd, br. 01, 2010, str. 314.

⁸ Jedno od takvih upozorenja možemo da pročitamo i u članku Isidore Sekulić, *Kulturni nacionalizam*, gde ona 1912. upozorava na opasnosti od uskogrudog nacionalizma i epskog političkog egzibicionizma i profiliše nacionalizam postojan ali i otvoren i odgovoran i prema drugim nacijama. Bliže vidi: Isidora Sekulić, *Kulturni nacionalizam*, Novi Srbin, Sombor, januar- jun 1912.

⁹ Jaša Tomić, *Sa Kosova i Srpska vojska na Kosovu*, *Zastava*, broj 228 i 229. od 13 (26) oktobra 1912. godine.

¹⁰ *Branik*, br. 205 od 11 (24.) oktobra 1912. godine.

¹¹ *Sentomašanin*, br. 4, maj 1913. godine; Saša Marković, Prilog proučavanja kulturnog obrasca u nacionalnom identitetu kod Srba u Vojvodini početkom 20 veka, *Kultura polisa*, br. 11/12.2009.

inspirisane identičnim događajem na frontu bila su osećanja koja su svedočila o kontinuitetu jedne neuspešne politike u monarhiji. Nacionalna dominacija i politička nivelacija narodnosti, kao oličenje predratne ideologije monarhije, u novonastalim ratnim okolnostima, nije izgubila na svom kontinuitetu. Štaviše ona je od povoljnog ishoda ratnih operacija očekivala i svoj trijumfalni ishod, neobazirući se na još zaoštreniji antagonizam nacionalnog pitanja, već, uzdaćući se u silu i odlučan državni aparat, negovala je svoju političku postojanost.

Sa druge strane i Srbi u monarhiji, pritisnuti između čekića borbe za oslobođenje koje vode njihovi sunarodnici iz Kraljevine Srbije, a u kojoj, bez opasnog rizika po život, ne mogu da učestvuju i nakovnja Austro-Ugarske ratne politike, često su pokazivali malodušnost i lojalnost koja je poistovećena sa otuđenošću. „Mi smo kukavice kojima je srpstvo samo na jeziku, a kada bi trebalo delom, pa i glavom i krvlju posvedočiti to – onda se odričemo i imena svog. Ili su u nas ekonomske prilike sređene, blagostanje širokih slojeva dobro, civilno pravosuđe takođe ispravno i pouzdano, te nema one oskudice one nepravde koji su najjači pokretači k otporu. Ali to znam, vidim i osećam da mi Srbi danas i ovim krajevima ne vršimo svoju srpsku, pa ni slovensku dužnost, i da ne činimo ono što se od nas spravom moglo očekivati.”¹² Takvu malodušnost i defetizam među inteligencijom ali i socijalno situiranim slojevima kod Srba, primetili su i u nju se potpuno razočarali i drugi srpski intelektualci.¹³ Međutim, treba istaći da je značajan faktor ove pojave bila mađarska rigorozna politika i politika internacije.¹⁴ „Septembra 12-og po novom izabraše mene i još jedanaest Srba Somboraca za taoce i objaviše plakatima, da će nas u slučaju ma kakvog izgreda protiv vojske i u slučaju neversstva odmah puškarati.”¹⁵

¹² *O prvim danima rata, po sećanjima dr Jovana Joce Laloševića*, Istorijski arhiv Sombor, F-56, inv. broj 549

¹³ „Prvi dani rata su bili, verovatno, odvratna pozornica kukavičluka i podlosti kod Srba u Ugarskoj. Volim što od toga ništa ne videh...Vi poznajete, draga sestro, srpski narodni ponos. Neko je gledao na Hrvate, Slovence, Slovake, pa je ispevao stihove: Niko nema što Srbin imade. Prema ovim susedima našim, naša nacionalna svest je možda jača i kreпча je kohezija među članovima naše nacije. A ja ipak mislim da je naše društvo 1914 uglavnom bilo prestravljeno, da je uz malo više prosvetčene hrabrosti moglo čak jeftinije proći muški se držeći. Neka bi isto toliko kazni pristiglo Srbe u Ugarskoj, ali bi bar bile obrazložene; ili bar osuđeni se ne bi osećao odbačen od svog naroda.”; Vasa Stajić, *Učešće srpskog društva u mojoj sudbini*, ROMS, M 8.756

¹⁴ „Na početku Prvog svetskog rata i ja sam, sa većim brojem srpskih javnih radnika Vojvodine bio uhapšen i deportiran u aradske kazamate kao politički sumnjiv.”; Nikola Milutinović, *Autobiografija*, Rukopisno odeljenje Matice srpske, M 18453.

¹⁵ *O prvim danima rata, po sećanjima dr Jovana Joce Laloševića*, Istorijski arhiv Sombor, F-56, inv. broj 549

Uspesi sila Antante, ulazak SAD u rat i neuspeh velike nemačke ofanzive tokom proleća 1918. godine strateški su promenile situaciju na frontovima. Iako je, ispostavilo se, Austro-Ugarska monarhija preživljavala svoje poslednje dane, nije bilo nimalo naivno zanemarivati njene diplomatske pokušaje kod zapadnih saveznika o neophodnosti očuvanja ove nadnacionalne viševekovne države u modernizovanom obliku državnog uređenja. Ipak kako se saveznička vojska predvođena srpskim vojnicima približavala, nakon proboja Solunskog fronta, granici monarhije, množila se i politička aktivnost srpskog i ostalog slovenskog stanovništva u Vojvodini.

U jesen 1918. godine politička zbivanja u Vojvodini su dobila obeležje pokreta za nacionalno oslobođenje i otepljenje Južnih Slovena od Ugarske. S obzirom na brojnost i nacionalni potencijal inteligencije, Srbi su predvodili ovu borbu. Ove promene bili su uslovljene vojnim uspehom savezničke vojske, pre svih vojske Kraljevine Srbije, vojnim porazom Austro-Ugarske, jačanjem jugoslovenskog pokreta u drugim delovima Monarhije, teritorijalnim pretenzijama Italije, anarhijom, pojavom tzv. „zelenog kadra” i dr. Protagonisti organizovanijeg i radikalnijeg istupa vojvodana, iako su bili različitog političkog identiteta izražavali su jedinstvo o nužnosti raskida državno-pravnih veza sa Ugarskom, ali i različitost stavova o načinu otepljenja – da li da se ostvari sa integracijom južnoslovenskog pokreta u preostalom delu monarhije ili direktnim pripajanjem Srbiji.¹⁶

Politička situacija bila je neizvesna uprkos odlučnoj vojnoj pobedi saveznika, predstojala je vrlo složena diplomatska igra i srpska unutar stranačka borba.¹⁷ „Sam politički položaj Vojvodine ostao je nerešen. Budućnost i sudbina te naše pokrajine ostali su otvoreno pitanje a ta neizvesnost je širom otvarala vrata svima prevarantima a prema našim nacionalnim idealima neprijateljski raspoloženim tendencijama.”¹⁸ U ovakvim istorijskim okolnostima, bilo je potrebno obezbediti što širu saglasnost pre svega srpskog i slovenskog stanovništva Vojvodine oko jedne ideje čija je politička realnost bila izvesnija. Potpuno opravdanom i nacionalno nužnom većina je smatrala ideju pris-

¹⁶ Ranko Končar, Saša Marković, *Vojvodina beetwen Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS*, tematski zbornik radova sa međunarodnog skupa „Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia”, Odelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2009, str. 93-105.

¹⁷ Pismo Joce Laloševića Tihomiru Ostojiću: „Sad tek osećamo kakav je gubitak što nemamo naših novina, te se ne znamo orjentisati.”; Joca Lalošević iz Sombora Tihomiru Ostojiću, 29. 10. 1918, ROMS, 5671.

¹⁸ Joca Lalošević, *Naše oslobođenje i ujedinjenje*, Istorijski arhiv Sombor, fond 57, inv. broj 448, 1928; *Naše oslobođenje i ujedinjenje*, *Književni sever*, knj.5, sv. 1, Subotica, 1929.

jedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji, prepoznajući ovu konstataciju i kao ideju predratne Radikalne stranke. „Pok. Jaša Tomić i cela predratna vojvođanska radikalna stranka uporno su tražili da se Vojvodina pripoji Srbiji pa da se posle sa njome zajednički stvaraju eventualne dalje političke kombinacije.”¹⁹ Bez obzira na određene kontakte radikala sa novoformiranom vladom Ugarske²⁰ koje možemo tumačiti u okviru političke predostrožnosti, vojno-politička situacija i odlučnost Kraljevine Srbije, odredili su karakter političke atmosfere. „Mi Srbi iz Ugarske”, pisao je tada Glas, „hoćemo da smo slobodni ljudi, hoćemo da ujediniimo svoj duh i svoju dušu sa duhom svog jugoslovenstva.”²¹

Novoformirana mađarska vlada, u kojoj je vodeću reč imao Mihalj Karolji, nakon propasti monarhije, značajna pažnja, radi opstanka države, bila je posvećena slovenskim narodima.²² „No poslušajte vi nas: svi smo mi takvi ljudi koji smo se uvijek za interes puka borili, koji smo uvijek propovidali bratstvo i jednakost Bunjevaca, Nemaca, Rumuna, Slovaka i Srba, te koji smo od gospode stare Ugarske, zbog toga našega uvirenja mnogo patili.”²³ Bio je to pokušaj jednog naroda da, nakon poražavajuće nacionalne politike, koja nije imala izgleda na uspeh u Vojvodini i vojnog sloma, obnovi autoritet svoje države predlažući nacionalnu ravnopravnost kao svoje političko iskupljenje. Međutim, uravnoteženost ove ponude nije bila posledica demokratske odluke već vapaj poraženog čije neutešne rane jednako nisu mogle da budu garant multinacionalnog društva kao što to nije bila i dojučerašnja oholost i neobazrivost.

Nova Vojvodina stvarala se nošena trijumfom nacionalnih ideja ostvarenih na 'Velikoj narodnoj skupštini Srba, Bunjevaca²⁴ i ostalih Slovena u Banatu, Bačkoj i Baranji' održanoj 25. novembra 1918. godine. U radu skupštine učestvovalo je 757 poslanika. Među njima bilo je 578 Srba, 84 Bunjevaca, 62 Slovaka, 21 Rusin, 3 Šokca, 2 Hrvata, 6 Nemaca i 1 Mađar. Brojnost

¹⁹ Isto

²⁰ „Srbi u Ugarskoj nemaju nikakvih eksteritorijalnih težnji, da rado ostaju u državnom sklopu uže Ugarske, ali da traže da im se zajemče potpuna ravnopravnost i sloboda kulturnog razvoja.” Kosta Milutinović, *Vojvodina između Beograda i Zagreba*, Starine, knj. 53, Zagreb, 1966, str. 341.

²¹ Navedeno prema: Dušan, Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Matica srpska, Novi Sad, 1983, str. 13.

²² Bliže vidi: Rakić, Lazar, *Vojvodina u vreme stvaranja jugoslovenske države 1918*, Zbornik radova Srbija 1918 i stvaranje jugoslovenske države, Beograd, 1989.

²³ Politički pamflet ugarske vlade Mihaila Karoljija, Svima narodima nemađarskog jezika pučke republike! Bunjevci, Nijemci, Rumuni, Sasi, Srbi, Slovaci!; Istorijski arhiv Sombor; Lični fond Đorđa Antića, F-56, inv. br. 370.

²⁴ Bliže vidi: Saša Marković, *Bunjevci Vojvodine u političkom životu Kraljevine SHS, Jugoslavije, 1918-1941*, Bunjevački informativni centar, Subotica, 2010.

delegata i njihov organizovani dolazak u Novi Sad ilustrovao je solidnu organizaciju pre svega srpskog stanovništva, ali i potpuno odsustvo neslovenskog življa. U okolnostima koje su postojale, organizacija izbora skupštinskih predstavnika nije mogla da ispoštuje demokratsku izbornu proceduru, već se oslanjala na većinsku političku volju slovenskog stanovništva, ponajpre Srba u Vojvodini.²⁵ Odlukama skupštine²⁶ Vojvodina je prisajedinjena Kraljevini Srbiji i formirani su novi organi uprave – Veliki narodni savet i Narodna uprava i garantovana su prava svim stanovnicima Vojvodine. Sastav ovih organa uprave, u političkom smislu, bio je pokazatelj postignutog stranačkog kompromisa i ujedinjenja oko akutnih problema sa kojima se teritorija Vojvodine suočavala, a u nameri njenog slovenskog stanovništva da se ujedini sa Kraljevinom Srbijom. Time je započeo mukotrpan proces političkog identiteta Vojvodine u jugoslovenskoj državi nošen srpskim nacionalnim identitetom i snažnom međunarodnom podrškom utemeljenom na pravu naroda na samo-

²⁵ „Izbori za Veliku narodnu skupštinu bili su daleko od demokratskih. Pripadnici neslovenskih manjina (treba istaći da niti Mađari niti Nemci se u ovom trenutku ne osećaju kao manjinski narodi u Vojvodini – primedba S.M.) (za razliku od Slovaka, Rusina i Čeha) nisu imali pravo glasa. Štaviše čak ni svi Sloveni nisu učestvovali u izboru poslanika.”; Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva*, Beograd, 2005, str. 126.

²⁶ Odluke Velike narodne skupštine:

„Molimo vladu bratske Srbije da na Konferenciji o miru zastupa naše interese.

Priključujemo se Kraljevini Srbiji koja svojim dosadašnjim radom i razvitkom ujemčava slobodu, ravnopravnost i napredak u svakom pravcu ne samo nama, nego i svim slovenskim pa i neslovenskim narodima koji s nama žive.

Ovaj naš zahtev noće da pomogne ujedno i težnju sviju Jugoslovena, jer je i nama iskrena želja da srpska vlada, udružena sa Narodnim vijećem u Zagrebu učini sve da dođe do ostvarenja jedinstvene države Srba, Hrvata i Slovenaca pod vodstvom kralja Petra i njegove dinastije.

I zato da bi ova skupština pomogla sa svoje strane ostvariti jedinstvenu državu sviju Srba, Hrvata i Slovenaca, bira dva člana koji će stojati na usluzi srpskoj vladi: Jašu Tomića (Novi Sad) i Blaška Rajića (Subotica) i bira dva člana koji će stajati na usluzi Narodnom vijeću u Zagrebu: dr Jovana Manojlovića (Subotica) i Vasu Stajića (Novi Sad).

Dopunske Odluke:

Nesrpskim i neslovenskim narodima, koji ostaju u našim granicama obezbeđuje se svako pravo, kojim žele da kao manjina očuvaju i razvijaju svoje biće. A isto tako, zahteva skupština ova, da se onim Srbima, Bunjevcima i Šokcima, koji i dalje ostaju izvan naših granica u drugim državama, obezbedi pravo zaštite manjina, njihov narodni opstanak i razvitak na načelu reciprociteta.

Banat, Bačka i Baranja u granicama koje povuče Antantina balkanska vojska, proglašavaju se danas 12. 25. novembra 1918. na Narodnoj skupštini u Novom Sadu, na osnovu uzvišenog načela narodnog samoopredeljenja, otopljeni kako u državnompravnom tako i u političkom pogledu od Ugarske. Zbog toga Narodna skupština postavlja Veliki narodni savet kojem je izvršni organ Narodna uprava. Narodni savet čine 50 članova izabranih iz ove Narodne skupštine. Narodni savet donosi potrebne uredbe i naredbe, postavlja Narodnu upravu i vrši nadzor nad njom.”; Bliže vidi: Drago Njegovna, *Prisajedinjenje Srema, Banata, Bačke i Baranje Srbiji 1918*, dokumenti i prilozi, Novi Sad, 2001.

opredeljenje koju je promovisao američki predsednik Vudro Vilson. Demisija ovih organa uprave na osnovu uvažavanja političke realnosti i uz nerado ali potrebno osporavanje načina na koji je to učinjeno odredila je mesto u Vojvodini u centralističkoj državi. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca dominantno mišljenje srpskih političara iz Vojvodine bilo je uglavnom zasnovano na razumevanju državnog centralizma i profilisanju i odbrani regionalnih interesa Vojvodine u okviru parlamenta kao institucionalne percepcije političke difuzije i njene harmonizacije. Potencijal Vojvodine bio je motiv i njenog političkog tretiranja. Neki od najbitnijih problema države upravo su se odnosili na njenu teritoriju. Opterećena siromaštvom i zaplašena nemirima, država je nudila utehu i socijalnu nadu kroz agrarnu reformu i kolonizaciju. Ovaj kompleksan proces uveliko je opredeljivao privredni, demografski i socijalni karakter Vojvodine i nakon Prvog i nakon Drugog svetskog rata i imao trajni uticaj na političke procese koji su se odvijali. Otvoreni i poprilično nesnalažljivi stranački život nudio je previše opcija ali malo konkretnih rešenja.

Dominante stranke u Vojvodini bile su Radikalna stranka i Demokratska stranka, i jedna i druga ujedinjene sa stranačkim kolegama na jugoslovenskom nivou. Njihovi stranački pristupi Vojvodini bili su bliski u pogledu nezaobilaznog centralizma kao nužne karike sigurnosti tek osnovane države, ali različiti u tretiranju nacionalnog pitanja. Političko viđenje centralističkog državnog uređenja kretalo se od potpune unifikacije do prepoznatljivih lokalnih samouprava koje su trebale da očuvaju vrednosti kraja koje predstavljaju. Ondašnja politička misao, opterećena novonastalim okolnostima, lutala je u idejnom prostoru bezuspešno pokušavajući da pronade optimalnu mogućnost državnog uređenja. Ponuđene mogućnosti izazivale su i stranačke raskole, poput onog u Radikalnoj stranci²⁷, ali je njihova isključiva percepcija nejasnog federalizma ili krutog centralizma onemogućila demokratsku stabilnost.

Politički identitet Vojvodine plutao je između kritike administrativno-upravne politike, poreske i agrarne politike, povremeno udarao o strme obale manjinskih prava, ali su se predstavnici ovog identiteta u Parlamentu, lojalni svojoj državi i nacionalno predani, istrajno trudili da situaciju promene. Uvažavanjem parlamenta kao institucionalnog mesta na kome se donose odgovorne odluke i gde je moguće preusmeriti i razrešiti negativne političke aktivnosti, većina političkih predstavnika iz Vojvodine, lojalni svojim strankama

²⁷ Sukob je najpre otvorio Stojan Protić sa ponudom pokrajinskog državnog uređenja, a u kojem bi jedna od njih bila i Vojvodina. Taj predlog naišao je na izvesnu podršku među pristalicama ove stranke u Vojvodini i doveo do tinjajućeg ali postojanog razmimoilaženja koje će pratiti i kasniji raskol Velje Vukičevića i Glavnog odbora Radikalne stranke. O članovima Glavnog Odbora Radikalne stanke Vukičević je tada govorio da su „mali i ništavni ljudi.“; Članak *G.Vukičević o Glavnom Odboru i g. Davidoviću, Politika*, broj 6955, 8. septembar 1927

ali i specifičnostima sredine, bili su zadovoljni ponuđenom opcijom državnog uređenja ali su istovremeno i stalno isticali svoja mnogo obimnija očekivanja. Pitanje političke aktivizacije Mađara i Nemaca, bilo je nezaobilazno ukoliko je jugoslovenska država nameravala da izbegne kvadraturu kruga Austro-Ugarske monarhije.

Uvažavajući brojnost neslovenske populacije u Vojvodini²⁸, politički predstavnici iz Vojvodine su neretko doživljavali političko pitanje manjina kao „najsloženiji, najvažniji i najteži vojvođanski problem.”²⁹ S tim u vezi čestu su kritikovali izostanak strateškog opredeljenja države prema manjinama i podržavali određene njihove zahteve.³⁰ „Mi želimo da se obezbedi i oživotvori potpuna građanska ravnopravnost u političkom, prosvetnom i privrednom pogledu” i to u „formi koja bi što potpunije isključila nova trvenja i nesporazume između manjine i većine.”³¹ U kompleksnim međunarodnim okolnostima, politika demokratizacije društva i inkorporacije Mađara i Nemaca u privredni i politički život zemlje bio je izvor i ekonomskog napredka države i unutrašnje stabilnosti. „Vojvodina mora obratiti svu pažnju i svu snagu svoju na naša spoljna pitanja, ako neće da je pored današnje strahovite nesređenosti naše snađe još i veće i sudbonosnije zlo na polju spoljne politike.”³² Stranačka podvojenost, demokratska nekultura, isprazna retorika, politička snishodljivost, dodvornička korumpiranost, podanička razmetljivost i razuzdani jugoslovenski nacionalizmi uništili su iluziju južnoslovenskog parlamentarizma i obezbedili povod uvođenju diktature početkom 1929. godine. Iznova je tek stvorena država naišla na prepreku izazvanu nacionalnim podzrenjem i podrivanjem krhkog parlamentarizma. Preambiciozno zamišljena nova epoha „integralnog jugoslovenstva” bila je više-manje, kako na prostoru jugoslovenske države, tako i u Vojvodini, utemeljena na autoritetu Aleksandra Karađorđevića uz oslonac na režisku strukturu vlasti i ideološku deskripciju jugoslovenske ideje. I ovom prilikom je osvedočeni i iznuđeni model po-

²⁸ U vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji populaciona struktura je bila sledeća: Vojvodina je imala 1.365.596 stanovnika - Srba i Hrvata je bilo 502.415 (36,8%), Mađara 376.107 (27,7%), Nemaca 316.107 (23,1%)... Vidi: Nikola Gačeša, *Demografske i socijalne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*, Zbornik radova *Vojvodina u vreme prisajedinjenja Kraljevini Srbiji 1918. godine*, Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad 1993, str. 49-56.

²⁹ Jovan Joca Lalošević, *Pismo predsedniku vlade Živkoviću o položaju nacionalnih manjina* od 24. marta 1929; Istorijski arhiv Sombor, F-57, inv. Br. 450.

³⁰ Bliže vidi: Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva*, Beograd, 2005.

³¹ *Pismo Štefana Krafta, predsednika nemačke stranke, predsedniku vlade Velji Vukičeviću*, 24. juna 1927; Istorijski arhiv Sombor, F-57, inv. br. 275.

³² Joca Lalošević, *Vojvodina i naša spoljna politika*, januar 1927, Istorijski arhiv Sombor, F-57, inv. br. 297.

litičkog opstanka u kojem je uravnotežen odnos između uvažavanja nacionalne i privredne realnosti sa jedne strane i političkih potreba i ambicija sa druge strane bio narušen. Takav model političkog opstanka uopšte, specifičnije i prostora Vojvodine nije mogao biti dugovečniji i stabilniji, a zavisio je od konkretnog autoriteta i bio mu prilagodljiv. Tešku političku situaciju dodatno je opteretila ekonomska kriza i stranačka uskraćenost. U okolnostima nakon donošenja oktroisanog ustava oktobra 1931. godine, kada je unekoliko omogućen politički život, oslanjajući se na pokušaje zauzimanja jedinstvenog opozicionog stava iz Zagreba³³, i građanska stranačka elita Vojvodine oglasila se rezolucijom krajem 1932. godine.³⁴ Bio je ovo pokušaj da se onemogućiti širenje uspeha kraljeve politike u Vojvodini kroz kritički stav u vezi sa: uklanjanjem parlamentarizma, nasilnom unifikacijom i državnim centralizmom.³⁵ Umesto toga Novosadska rezolucija nudila je obnovu parlamentarizma, politički pluralizam, višestranačje i državnu reorganizaciju.³⁶ Dojučerašnji stranački oponenti, svojim potpisima, podržali su nameru novog političkog kursa jedinstveni u nameri da se uvaži politički interes Vojvodine onakvim kakvim su ga oni definisali. „Vojvodina sa Sremom traži isti položaj koji će imati ostale pokrajine.”³⁷ Ovakav stav susreo se nekoliko problema. Najpre konkretna upućenost na državni oblik uređenja u uslovima teorijske nedoumice, u ovoj rezoluciji, tragala je za sopstvenom ekspesijom. Ponudeni odgovor bila je devolucija.³⁸ U konkretnom kontekstu ovaj pojam se odnosio na način prelaska

³³ Bliže vidi: Ljubo Boban, *Zagrebačke punktacije*, Istorija XX veka, Zbornik radova IV, Beograd 1962.

³⁴ Njoj je prethodila tzv. Somborska rezolucija iz jula 1932. godine koja je pustila u etar sintagmu „Vojvodina vojvodanima”, ali je njena projekcija na širi vojvodanski prostor kroz tzv. Novosadsku rezoluciju izbegla ovaj vid artikulacije u nameri da se održi kontakt sa središtima stranaka u Beogradu.

³⁵ „Centralizam u našoj državi pored toga što nije uspeo na ekonomskom i socijalnom polju, nije uspeo ni na upravnom polju da stvori i održi dobru i pravednu izvršnu vlast; Zapisnik sa sednice akcionog odbora grupe predstavnika opozicije u Vojvodini i Sremu od 23. decembra 1932; Istorijski arhiv Sombor, F-57, inv. br. 330.

³⁶ Bliže vidi: Saša Marković, *Građanske opozicione stranke u Vojvodini 1929-1941*, Tiski cvet, Novi Sad, 2006

³⁷ Zapisnik sa sednice akcionog odbora grupe predstavnika opozicije u Vojvodini i Sremu od 23. decembra 1932; Istorijski arhiv Sombor, F-57, inv. br. 330.

³⁸ Pojam devolucije je nedovoljno razjašnjen. Zajednički stav je da pojam podrazumeva proces pomeranja ili prenošenja određenih ovlašćenja centralne vlasti na organe vlasti na regionalnom ili lokalnom nivou. Za razliku od federacije, taj proces se ostvaruje obično putem običnih zakona umesto ustava, te se tako devoluirana ovlašćenja mogu ponovo preuzeti. Klasični primer devolucije je Ujedinjeno Kraljevstvo gde je, nakon referenduma 1997. godine u Škotskoj i Velsu, centralna vlast dala tim regijama široka zakonodavna i izvršna ovlašćenja. Devolucija – lat. *Devolutio* kotrljanje nizbrdo) ostavljanje u nasleđstvo, prenos nekog nasleđenog prava ili imanja...devoluciono pravo nasleđstva po kojem, ako umre jedan od supružnika, celokupno

ingerencija centralnih organa vlasti na lokalne nivoe institucija, a koje su prepoznate kao nasledne administrativno-teritorijalne celine ostvarene u prošlosti. Tvorac ove ideje Jovan Joca Lalošević, ugledni građanski političar iz Vojvodine³⁹. On je insistirao da to nije federalizacija zemlje ali je zamisao o tome koje se nadležnosti prenose sa centralnog na lokalni nivo⁴⁰ upravo najviše podsećao na to, i u kasnijim vremenima tako je bio i prepoznat.

Sam Lalošević ovu svoju ideju nije doživljavao kao slabljenje države već naprotiv njeno jačanje i nacionalnu postojanost.⁴¹ Srpska politička elita, niti građanska niti režimska, nije imala razumevanje za ovakav koncept i smatrala ga je nacionalno uznemiravajućim i neprihvatljivim.⁴² Ideja političke prepoznatljivost Vojvodine, u ovom kontekstu, bila je kontinuirani sled aktivnosti jedne grupe građanskih političara koji su, u datim okolnostima Kraljevine SHS/Jugoslavije, kreirali i prilagođavali svoju ideju često rukovođeni sopstvenim interesima i socijalnim statusom. Građanski okvir ove ideje nije bio probijen i ona do 1941. godine nije naišla na širu podršku agrarnog stanovništva koje je bilo i najbrojniji deo vojvođanske populacije. Nakon ubistva kralja Aleksandra, u vremenu kada se urušavao sistem vrednosti koje je on stvarao, na organizovanim višestranačkim izborima, za političku prepoznatljivost Vojvodine na temelju rezolucije iz 1932. godine zalagao se Vojvođanski front⁴³. Uprkos značajnom zalaganju i brojnim organizovanim skupovima i tribinama, uspeh ovog političkog kursa je izostao. Razlozi za to su višestruki, pre svega nije među pristalicama ove ideje postojala politička volja da se pokret svede na jedinstven stranački okvir, a pored toga uticaj izvršne vlasti koja je izlazila u susret zemljoposjednicima, i krupnim i srednjim i sitnim, otpisom dugova, bio je realnost koju je malo ko, od onih koji imaju pravo glasa, želeo da ignoriše.

imanje pripada deci"; Ivan Klajn, Milna Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, 2006, str. 320. Isto objašnjenje termina nalazi se i u Leksikonu stranih reči i izraza, Milana Vujaklije, Beograd, 1996/1997, str. 191.

³⁹ Bliže vidi: Saša Marković, *Prilog proučavanju političke biografije Joce Laloševića*, Istraživanja, Novi Sad, 2010.

⁴⁰ „Svaka pokrajina ima i punu zakonodavnu i izvršnu autonomiju u poslovima koji su prepušteni pokrajinama, a to su: unutrašnji poslovi, prosveta i crkva, narodno zdravlje i socijalna politika, sudstvo i poljoprivreda.”; *Nacrt ustava Joce Laloševića*, ROMS, br. 9931.

⁴¹ Za sebe je pisao da je „srpski nacionalista i vojvođanski rodoljub.”

⁴² „Sada bi naročito bilo vrlo nezgodno i dalje podržavati nekakav specijalni vojvođanski Akcioni odbor. Videćete uskoro da je to nepotrebno, a samo biste nama otežavali rad i pitanja zamršavali, mesto razbistrivali.”; *Pismo iz centrale Radikalne stranke Simi Tepavici*, AJ, F-80, fascikla 11.

⁴³ Bliže vidi: Saša Marković, *Nacionalno i ustavno pitanje u delatnosti stranaka u Vojvodini 1929-1941*, doktorska disertacija, Novi Sad, 2008.

Neuspeh jugoslovenskog državnog projekta i zamah etnonacionalizama pretvorili su prostor Vojvodine u polje nacionalne i političke razmetljivosti. Multinacionalni identitet je ustuknuo pred tada uspostavljenim krucijalnim pitanjem razgraničenja nacionalnog dodira Srba i Hrvata. Sporazum Cvetković-Maček iz avgusta 1939. godine, vidno promovisan kao politički uspeh međusobnog kompromisnog uvažavanja i izvor buduće stabilnosti zemlje, bio je sasvim suprotno - politički ustupak koji nije zadovoljio niti hrvatsku niti srpsku ondašnju elitu. Okolnosti ratne stvarnosti u Evropi bile su dovoljno jaka presija da se prihvati učinjeno, a dalja razrada, uz primetno nezadovoljstvo, izbegne. Rat nije mimoišao niti Kraljevinu Jugoslaviju, a njen brzi slom pokazao je neuspeh postignutog političkog dogovora. Vojvodina u novonastaloj situaciji okupacije, nanovo je bila plen nacionalizma, ovoga puta mađarskog i nemačkog.

„Pobeda narodnooslobodilačkog pokreta pod rukovodstvom komunističke partije u Jugoslaviji dovela je do dominacije unifikovanog ideološkog koncepta u narednih pedesetak godina. Ideologija 'bratstva i jedinstva' uz podršku kulta ličnosti Josipa Broza Tita trebala je da obesmisli i ugasi sve nacionalizme i stvori kontekst moderne poletne države koja je prevazišla sve različitosti i raskinula sa svim tzv. 'reakcionarnim pokretima.'”⁴⁴ Od samog početka socijalističkog projekta jugoslovenske države otpočela je i nova faza realizacije političkog projekta Vojvodine kao prepoznatljiv politički subjektivitet formiran još tokom rata od strane komunističkog rukovodstva.⁴⁵ Raskid sa predratnim konceptom građanskog političkog viđenja vojvodanskog pitanja bio je potpun i beskompromisan, ali teoretski i idejno neutemeljen i istorijski nedorečen i neugašen.

Novostvorena Jugoslavija, bez obzira na deklarativan otklon od predratne monarhističke Jugoslavije, nastavila je proces kolonizacije stanovništva iz ruralnih i siromašnih ratom razorenih područja⁴⁶, ali je i izvela jedan kontroverzan i mučan proces prepoznat kao istorijski duboko opravdan – brojna nemačka nacionalna manjina iz Jugoslavije, a zapravo iz Vojvodine, u narednih nekoliko posleratnih godina, gotovo u celosti je proterana. To je dovelo do strukturalne demografske dekompozicije Vojvodine i uveliko uslovalo karakter političkih događaja. Po prvi put su ovi procesi doveli do nadpolovične dominacije Srba u Vojvodini. Ujedno kolonisti i agrarni interesenti su obez-

⁴⁴ Saša Marković, *Vojvodina između konflikta i harmonije različitosti*, Politička revija, Beograd, br. 01, 2010, str. 321.

⁴⁵ Bliže vidi: Ranko Končar, *Formiranje pokrajinskog narodnooslobodilačkog odbora za Vojvodinu 1943*, Zbornik Matice srpske za istoriju, Novi Sad, 1979, br. 19.

⁴⁶ Bliže vidi: Nikola Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji*, Novi Sad, Matica srpska, 1984.

bedili sigurnu podršku zvaničnoj ideologiji i vlasti nove socijalističke države, ali samo uz pretpostavku (tada u potpunosti realnu) da je većinsko stanovništvo naklonjeno režimu. Slabost ove koncepcije, na koju se u tom trenutku malo ko od odgovornih osvrtao čvrsto ubeđen u novo doba, bila je makar i teorijska mogućnost emancipacije nacionalizama.

Na insistiranje političkog vrha Vojvodine, a uz razumevanje jugoslovenskog rukovodstva, oformljen je investicioni fond kojim je Vojvodina samostalno raspolagala. Time je bila otpočela najpre ekonomska, a potom, na njenom pragu, i politička diferencijalnost ovog tela teritorije sa ostatkom Republike Srbije. Ovaj proces je zapravo nova etapa političkog identiteta srpsstva i Vojvodine sa postepenim obnavljanjem retorike nacionalnog pitanja. Početkom 60-tih godina ova samostalnost pokrajinskog rukovodstva naišla je na nezadovoljstvo republičkog rukovodstva koje je zahtevalo gađenje pokrajinskih statusa i potpunu jednakost Srbije sa drugim republikama.

Postepeno su se u ideološki jedinstvenoj državi susrele i sve više konfrontirale već poznata centralistička koncepcija i tzv. „demokratska, samoupravna koncepcija razvoja Jugoslavije. U kasnijim političkim osvrtima bilo je ocenjeno da su tada otpočeli sporovi o dubljim pitanjima jugoslovenskog državnopravnog identiteta i razvoja nacionalnog pitanja, odnosno sukobima pomenutih koncepcija. „Bez obzira na svu širinu i ozbiljnost sukoba bilo je to okvirno određeno suparništvo već formiranih birokratskih oligarhija još uvek ideološki jedinstvene države i njihova težina imala je tek unutar-partijski značaj, sa i dalje prisutnim potpunim ograničenjem bilo kakvog političkog pluralizma.

Birokratizovana partijska rukovodstva Vojvodine i Republike Srbije, lišena kriterijuma kvaliteta političkog programa, i odgovornosti prema stavu javnog mnjenja jer je nepostojeće, tražila su način svog opstanka u podgrevanju nacionalnih aspiracija. Takav nacionalizam opet nije bio posledica kontinuiranog istraživačkog preispitivanja prošlosti, već političke mimikrije iluzornih i iskarikiranih vrednosti koje nisu mogle da imaju istorijsko utemeljenje. Iz takvih političkih motiva, kulturno i vrednosno iskrivljenih, nastajale su platforme unifikovane Srbije i samostalne Vojvodine.

Na taj način došlo je do političke polarizacije unutar Republike Srbije i nepremostivog antagonizma. S obzirom na to da je ovaj unutarrepublički problem, imao savezni karakter jer je ustav Jugoslavije garantovao dignitet Vojvodine, u njega se uplelo i jugoslovensko političko rukovodstvo. U ovom spornom dodiru koncepcija prevagu je odnela tzv. Jugoslovenska koncepcija, pa su potonje ustavne revizije ojačale autonomni status Vojvodine i njenu vezu sa jugoslovenskim federalizmom uopšte. Bio je to politički poraz srpske komunističke elite i ona je nevoljno pristala na ovakav koncept koji je i usta-

vom iz 1974. godine bio prepoznat. Od strane rukovodstva Vojvodine koje je podržavalo ovaj politički identitet odaslato je bilo obrazloženje da je ovo bio proces dalje demokratizacije i decentralizacije zemlje koji je trebao da doprinese relativizaciji republičkih etatizama i negaciji svih nacionalizama koji su se pojavljivali. Suštinski, ovaj stav vojvođanske komunističke nomenklature na položaju, bio je pokušaj političkog etiketiranja samo srpskog nacionalizma bez reagovanja na ostale republičke nacionalne identifikacije i etatističke tendencije. Imali smo dakle situaciju da je, lišen političkog pluralizma i građanskog kontinuiteta, vojvođanski autonomni identitet u jednostranačkom opsegu dozvoljenog bio naspramna ponuda srpskom nacionalizmu takođe ideološke proveniencije koji nije imao nikakvo utemeljenje u edukativnom i naučnom pristupu nacionalnoj ideji. Iluzorna i projektivna jugoslovenska država, nakon 1974. godine, progutala je sopstveni koncept opstanka.

Republički etatizmi obesmislili su jugoslovenski federalizam. Bez višestranačkog pluralizma i parlamentarizma koje prate decenijske naslage procesa formiranja demokratske kulture, država je postepeno, uz neuspeh raznih programa izlaska iz ekonomske krize, tonula u svoju propast. Instrumentalizovani nacionalizam, koji je u svakoj od republičkih partijskih oligarhija čuvan kao potencijalni argument izlaska iz neuspelog eksperimenta jugoslovenskog federalizma, postao je put izbavljenja podjednako primamljiv za svaku republiku.

Svega deceniju nakon smrti 'doživotnog predsednika' počeo je raspad njegove tvorevine. Sve političke oligarhije bivših republika i pokrajina ostale su dosledne svojim pozicijama istovremeno sve više dopunjavajući retoriku socijalističke revolucije nacionalnim primesama koja je trebala da osmisli novi polulizam i predloži demagogiju za očuvanje vlasti. U takvim okolnostima autonomno rukovodstvo Vojvodine bilo je, uz Kosovsko-Metohijsko rukovodstvo, na udaru tzv. 'novih snaga' u Republici Srbiji koje su u njima videle razlog višedecenijskog negiranja srpstva. Tom prilikom formulisani nacionalizam, bez studiozne dubine i uvažavanja konstelacije istorijskih procesa uz mitomanski prizvuk, bio je samo spoljni dekor i scenska koreografija nove-stare politikomanije koju je formulisao isti onaj politički establišment koji se je do juče gnušao. Tako pripremljen 'događaj naroda' pre je bio sredstvo uzurpacije vlasti i demokratski neutemeljenog gašenja ustavnih ingerencija Vojvodine iz 1974. godine nego realna politička volja. Učinak tzv. 'jogurt revolucije' iz 1988. godine bio je teatralno grandiozan, a suštinski razoran sa aspekta svih zainteresovanih strana. Odsustvo demokratizacije društva, medijska dominacija jednoulja, dezorjentisanost i podložnost inteligencije, ekonomski kolaps bez uvođenja neophodnih reformi onemogućili su razvoj identiteta politčke zrele ličnosti sposobne samostalno da rasuđuje.

Ratna konfrontacija koja je usledila u sudaru novoformiranih nacionalizama pokušala je da očuva ili razori republički etatizam Ustava iz 1974. godine, u zavisnosti od sopstvenih potreba. Srpsko rukovodstvo se upinjalo da prikaže Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju kao antisrpsku tvorvinu istovremeno se trudeći da očuva jugoslovensku celinu, a dekomponuje njen federalizam. I stanovništvo Vojvodine aktivno je učestvovalo u tom procesu dajući oduška nacionalizmima i iznova uništavajući temelj svog multietničkog zavičaja. Posledice ratnih dejstava dovele su do novih toliko prepoznatljivih migracija i naseljavanja Vojvodine. Za razliku od onih ranijih u 20. veku, koje su bar i donekle bile planske i organizovane poslednje su bile produkt odmazde i krvoprolića i delo stihije i straha. Nova populacija ulila je novu energiju i susrela se sa postojećom kulturnom klimom. Negde je taj susret izgledao kao sudar, a negde kao harmonični dodir, u svakom slučaju i za jednu i drugu opciju bilo je potrebno vreme uobličavanja suživota, ali joj je aktuelna politička elita to onemogućavala i s obzirom na svoj anahroni i nerazumni pogled na istorijske procese.

Politički pluralizam koji je trijumfovao nakon petog oktobra 2000. godine duboko je bio utemeljen i na korenima u prošlosti. Politički prostor Vojvodine bio je poprište sudara ideologije autonomastva iz 1974. godine i nacionalizma nastalog na histeriji stihije i idolopoklonstvu nepotvrđenih autoriteta nakon 1988. godine. I jedna i druga opcija bile su zapravo suprotne strane jedinstvene medalje. One, ukoliko uvažavamo istorijsko iskustvo, nisu bile spremne za korenite reforme i demokratizaciju društva, već za obnavljanje ili očuvanje svojih političkih pozicija i privilegija.

U senci pomenutog suparništva javljala se i postepeno afirmisala savremena politička misao. Ona je tragala i još uvek traga za identitetom Vojvodine u modernim političkim okvirima i kriterijumima regionalizma Evropske unije. Radijus njenog kretanja veoma je širok. Kreće se od centralističkog koncepta osporavanja bilo kakve specifičnosti, preko regionalnog pristupa strogo kontrolisane i ograničene samouprave, do etatičkih ingerencija u federalnom konceptu države Srbije. Iskustvo stranačkog života iz međuratnog perioda, kao što smo predstavili, ukazuje na još jednu specifičnost koja će određivati politički razvoj Vojvodine unutar Srbije. Reč je o latentnoj napetosti koja se javlja usled nejedinstvenih a ponekad i različitih pogleda pokrajinskog rukovodstva i centrale unutar jedne stranke.

Uvažavajući sve ove okolnosti mi smo skloni da konstatujemo sledeće: Vojvodina ima prepoznat politički subjektivitet i u parlamentarnom pluralizmu i u ideološkoj državi, njen izraz, tokom 20. veka, je uglavnom uobličen od predstavnika srpske političke elite različite idejne i ideološke proveniencije, ratna razaranja usledila su kao posledica nasilne nametljivosti nacionali-

zama, ili nasilne nivelacije nacionalnih ideja, i u jednom i u drugom slučaju multinacionalna realnost Vojvodine bila je ugrožena. Vidljivi tragovi mogućeg rešenja, koje je suprotstavljeno politikomaniji i ideologiji i nacionalističkoj ekspresiji putem mržnje prema susedima, jeste kulturna uravnoteženost sopstvenog nacionalnog identiteta⁴⁷ i uvažavanja drugih uz suživot koji je prepoznat i mnogo ranije, ali čije vreme ostvarenja ni dvadeset godina nakon rata nije dosegnuto.

Vojvodina in multiparty and ideological experience of the Yugoslav state

Summary: In the early 20th century, the political elite of the Serbian people in Vojvodina was torn and burdened by interests of political parties. Mutual accusations were made with respect to the cooperation of different parties with the Hungarian parties. Hence, the existing church and school autonomy enjoyed by the Serbs in the Austro-Hungarian state was the target of political pressure imposed by the authorities and at the same time the way to the national survival of the Serbian people. International relations of the monarchy and the Kingdom of Serbia largely influenced and conditioned the political approach of the Hungarians towards the Vojvodina Serbs. Before World War I, strict Hungarian laws were directed against the national identity of non-Hungarian population and against their political rights. After the war, due to the success of the allied armies, above all to the army of the Kingdom of Serbia, the Slav population of Vojvodina, decided to become annexed to this country and participate in the creation of the Yugoslav state. Parliamentary life in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes did not avoid the problems related to Vojvodina, such as agrarian reform, colonization, tax policy, or the attitude towards national minorities. However, the problems had been endlessly discussed, but never solved. With the introduction of dictatorship in January 1929, the political identity of Vojvodina was marked as 'integral Yugoslav orientation'. A group of civic-oriented politicians in Vojvodina tried to establish a unique political motive for Vojvodina. The result was but a limited success, due to the fact that their ideas were recognized as anti-Serb. After the World War II, Vojvodina was an autonomous part of the Yugoslav Federation, and nationally non-defined. The created populist political ideology of 'brotherhood and unity' was rather an empty phrase hiding the crucial issue, that of the unresolved national problem. The Constitution from 1974 resulted with the growth of republic and provincial statism (statehood), which, after the death of Josip Broz, would awake the suppressed xenophobic nationalism and lead to the bloody

⁴⁷ Bliže vidi: Isidora Sekulić, *Kulturni nacionalizam*, Novi Srbin, Sombor, januar- jun 1912.

demarcation conflict. Vojvodina participated in that project, too, disintegrating at the same time its multinational particularity. In the beginning of the 21st century, Vojvodina within Serbia would break off with the politics of personal regime and enter the process of transitional democracy. This has turned to be a very slow and long-lasting process that mostly disappointed those who should see to its quality and speed – the population of Serbia. It seems that we have been constantly forgetting that responsibility for actions taken by the population is a measure for the social character of a state.